

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

**EBU'L HASAN HAKANÎ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ**

SEYYİD EBU'L HASAN HAKANÎ VAKFI

I.ULUSLARARASI HAKANÎ SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER KİTABI

KARS, 2012

HARAKĀNÎ'NİN TASAVVUF TĀRİHİNDEKİ ETKİSİNE BİR ÖRNEK: “SŪFÎ YARATILMAMIŞTIR” SÖZÜ VE HÂCE YUSUF HEMEDĀNÎ'NİN ŞERHİ

M. NEDİM TAN*

nedim.tan@marmara.edu.tr

ÖZET

Ebu'l-Hasan Harakānî, tasavvuf geleneğinde yüksek sırları perdesiz bir şekilde söylemesiyle öne çıkan sūfilerdendir. Sırların ifşâsı hususunda farklı tutumlar sergileyen tasavvuf geleneği, bu türlü perdesiz söyleyişlerin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin çeşitli metodlar ortaya koymuştur. Biz bu tebliğ çerçevesinde Harakānî'nin “sūfî yaratılmamıştır” sözü üzerine Hâce Yusuf Hemedānî tarafından yazılmış olan *Safâvetü't-Tevhîd li-Tasfiyeti'l-Mürîd* isimli şerh çerçevesinde kalarak bazı belirlemelerde bulunacağız. Hemedānî'nin şerhinde dikkat çekici nokta, bu sözün Harakānî'ye değil Abdullah Ensârî Herevî'ye atfedilmesidir. Biz tebliğimizde Harakānî'nin tasavvuf tarihindeki etkisi açısından “sūfî yaratılmamıştır” sözünün hem Herevî hem de Hemedānî tarafından nasıl algılandığı ve aktarıldığı üzerinde duracak, böylelikle bu söz etrafında oluşan tasavvufî vurguları özetleyip tasavvufun tevhid hakkındaki açıklamalarını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sūfî, Tevhîd, Ebu'l-Hasan Harakānî, Hâce Yusuf Hemedānî, Abdullah Ensârî Herevî.

AN EXAMPLE OF THE IMPACT OF KHARAQĀNĪ ON THE HISTORY OF SUFİZM: “THE SUFĪ IS NOT CREATED” AND KHWAJA YUSUF HAMADANĪ'S COMMENTARY

ABSTRACT

Abu-l-Hasan Kharaqānî is among the most prominent sufis for his utterances of supreme secrets. The sufi tradition, showing various attitudes on the unveiling of secrets, has presented

several methods to understand such unveiled utterances. In this presentation, I shall discuss Kharaqānî's statement "the sufi is not created" based on Khwaja Yusuf Hamadani's *Safâvetü't-Tevhîd li-Tasfiyeti'l-Mürîd* which is a commentary on this saying. The remarkable point of Hamadani's annotation is that it attributes this statement not to Harakānî but to Abdullah Ansari Harawi. Focusing on its impact on the history of sufism, I am going to analyze how Kharaqānî's aforementioned statement was perceived by both Harawi and Hamadani. Then I am going to explore the sufi conception of "tawhid" (unity) in this context.

Keywords: Sufi, Tawhid, Abu-l-Hasan Kharaqānî, Khwaja Yusuf Hamadani, Abdullah Ansari Harawi.

Bir hakikat tasavvuru, yaşama tarzı ve hayat üslubu olarak tasavvufla ilgili on iki yüzyıllık bir zaman dilimine sığan pek çok yazılı kaynağa sahibiz. Gerçi sahip olduğumuz kaynakların çokluğu muhatap olduğumuz konuların anlaşılma kolaylığını beraberinde getirmiş değildir. Mevlânâ'nın söyleyişiyle "sûfinin defteri harflerin mürekkeplerine ait karaltılardan ibaret olmadığı [*defter-i sûfi sevâd-ı harf nîst*]" (Konuk, 2006, III, s. 61) için olsa gerek, tasavvufi kavramlar ve konulara her yönelişimizde ayrı bir tazelik ve yeni çağrışımlarla karşılaşırız. Öyleyse hakikatin dolaysız idrakini hedef gösteren tasavvufun sûfîlerin dilinde bulunduğu derinlik karşısında bugünün insanı olarak bizlere düşen öncelikli tavır, önünde bulduğumuz mirasın sonsuz çağrışımları arasında ilgimizi ve sempatimizi yitirmeksizin kapsamlı okumalar yapabilmektir.

Hakikatin dolaysız idrakini hedef gösteren tasavvuf dedik. Gerçekten de tasavvufun ne olduğuna ve sûfinin kimliğine ilişkin olarak dile getirilen tanımlar, genellikle bir arayışa, bir çaba ve gayrete, istikrar ve iyi niyete, ahlak ve istikamete, samimiyet ve sadakate, ihlas ve hakikate atıf yaparlar. Bilmek, bulmak, ermek, kavuşmak, olmak uğrunda faaliyet gösterilmesi ve sözü edilen faziletlerin bilfiil gerçekleştirilmesi tasavvuf tanımlarının ortak noktasıdır (Erginli, 2006, s. 920-939; Sadrîniyâ, 2009, s. 301-303). Herhangi bir tasavvuf klasiğindeki tanımlara şöyle bir göz atıldığında görüleceği üzere, tasavvuf herhangi bir tanım tarafından belirlenmemiş, bilakis kendisi hakkındaki tüm tanımlara bünyesinde yer vermiş bir külliyettir. Algılanabilen, ayırt edilen, benimsenen ve içinde olunanlar neler ise onlara göre bu tanımlardan herhangi birisi muhatabını kendine çeker. Bununla birlikte, bu tanım çokluğunun ve tanımdan bağımsızlığın işaret ettiği bir husus vardır: Aslında tek bir öz bulunmaktadır, bütün söylenen ve yaşananlar o özün çevresini, o öze ait yönleri oluşturmaktadır. İşte o öz, katında zaman ve mekanın olmadığı,

hiçbir beşerî kaydın ve şartın yürürlükte kalmadığı, tüm sıfatların ve işaretlerin düştüğü, bütün yönlerin kendinde birleştiği yegâne asıl olarak *Hak*'tır. Tasavvuf Hakk'a yolculuğun ilmi, sûfi de, Hakk'a ermenin kaygısını çekebilen kimsedir ve yolculuğu Hak'tan başlar, Hakk'a gider, ama tüm olup bitenler yine Hak iledir (Râzî, 1986, s. 329-339).

Beri taraftan tasavvuf insanı pasif bir alıcı olarak görmez, ama hoyrat bir atılımcı olarak da görmez, en fazla katılımcı olarak görür: Hakikate katılmak. Hakikate katılmanın tasavvuf dilindeki karşılığı *tahakkuktur*. Tahakkuk "olma"yı ifade eder. Tasavvuf, insan için bilmeyi yeterli saymaz, her şey bilmekle başlar gerçi ama bilmekle bitmez, görmek, bulmak ve olmak gereklidir. *İlme'l-yakîn*, *ayne'l-yakîn* ve *hakka'l-yakîn* mertebeleri hakikat yolcusunun her hâlinde başka tezahürlere gebedir. İnsanın kendi kendisiyle ve çevresiyle, bu yüzden de hakikatle giriştiği sınırsız ilişkileri vardır; türlü yetersizlikleri ve üstünlükleriyle, türlü yetkinlikleri ve noksanlıklarıyla insan bir bütündür, ve tüm bu nitelik ve ilişkileriyle bir katılımcıdır; hakikatin muhatabıdır ve hakikatin idrakçisidir. Yalnızca bilir değildir, eyley de; klasik söyleyişle âlim değil âmildir aynı zamanda. Bilmek ve eylemek sûretiyle de olur, olgunlaşır, eski söyleyişle kemâl mertebesini bulur. Tasavvuf metinleri bu buluş ve oluşun mahiyetiyle ilgili, yer yer ahlaki vurguları öne çıkaran, bazen de metafizik düzeyi hayli yüksek olan anlatımlara başvururlar. Tasavvuf doktrinin hareket noktası bellidir: Hakikati bulmak ve hakikat olmak, tüm süreci yine hakikatle sürdürmek. Bu faaliyet etrafında ortaya konmuş bir külliyât vardır. Her ne kadar diğer İslâmî ilimler içerisinde bu anlatımlara yer yer temkinle yaklaşmışsa da, bu anlatımlar insan kavrayışının ulaşabileceği üst sınırların da bir ifadesidir (Kâzımî, 2012, s. 13-16). Çünkü "kendini bilmek", aslında "kendini Hak ile bilmek" ve daha da ötesinde "Hakk'ı Hak ile bilmek" ideali etrafındaki vurgular, bin yılları peşine takmış bir metafizik perspektife işaret eder. Dolayısıyla bu hususlar, pek öyle karikatürize edilmeye gelir, bir tebliğin sınırlarına sığabilir yahut herhangi bir akademik çalışmanın kapsamınca belirlenebilir konular değildir. Çünkü "tasavvuf nedir?" ya da "sûfi kimdir?" sorusu, sûfiler için "insan nedir?", hatta "hakikat nedir?" sorusunun bütün ağırlığını ve kapsayıcılığını taşır. Sûfinin kimliği hakkında konuşan, insanın hakikati hakkında da söz söylediğinin bilincindedir. Belki bu yüzden olacak; ne sûfiler içerisinde ne de sûfi olmayanlarca, tasavvuf için mutlak anlamıyla önerilmiş ve kabul görmüş net bir tanım asla olmamıştır. Dolayısıyla tasavvufu karşılaştığımızda, bir disiplin olmanın getirdiği metodlu bir düşünce sisteminden çok, içinde olunan insanlık durumunun hakikatle karşılaşmasından doğan çok yönlü ve çok merkezli bir çağrışım alanı ile karşı karşıyayız demektir. İşte bu sempozyumun konusu olan büyük ârif Ebu'l-Hasan Harakânî de, (v. 425/1033)

mazhar olduğu tecellilerin yüceliğine bağlı olarak lisanında açığa çıkmış kudretli söyleyişleriyle karşı karşıya kaldığımız sūfîlerden biridir. Biz burada onun “sūfî yaratılmış değildir [*es-sūfî gayru mahlûkin – sūfî nâ-âferide bâşed*]” sözü üzerinde kısaca duracak ve Hâce Yusuf Hemedânî’nin (v. 535/1140) şerhinden kısaca söz açacağız.

Harakānî’nin “sūfî yaratılmış değildir” sözü, kendisi ile çağdaş sūfî metinlerinde yer alır (Çiftçi, 2004, s. 103, 132, 232; Kedkenî, 2005, s. 389, 411). Bu söz, Harakānî’den zuhur etmesini müteakip mânâsının ne olduğu sūfîlerin ilgisini çekmiş, Ebû Saîd-i Ebu’l-Hayr (v. 440/1049) ve Hâce Abdullah Ensârî Herevî (v. 481/1089) tarafından kısmen yorumlanarak aktarılmıştır. Daha sonraları Necmeddîn Dâye Râzî (v. 654/1256) ve İbn Arabî (v. 638/1240) tarafından da te’vil edilecek bu sözü görebildiğimiz kadarıyla müstakillen şerh edenlerin ilki Hâce Yusuf Hemedânî’dir (Misgernijâd, 2001, s. 153-168). Nizâmiye medreselerinde tahsil görmüş, bununla birlikte Ebû Ali Fârmedî (v. 477/1084) gibi önde gelen sūfîlerden feyiz almış bir kimse olan Hemedânî, Gazâlî’yi andıran tavrıyla dikkat çeker ve Nakşbendî yolu içindeki müstena yeriyle tanınır. Horasan coğrafyasının pek çok yerinde irşad faaliyeti yürütmüş, Bağdat’ta verdiği vaazlarla ün salmıştı –hattâ bu vaazlarına Abdülkâdir Geylânî’nin katıldığı bile rivayet edilir– (Tosun, 2002, s. 38-51).

Hemedânî’nin *Safâvetü’l-Tevhîd li-Tasfiyeti’l-Mürîd* ismini verdiği şerhinde dikkati çeken ilk husus, “sūfî yaratılmamıştır” sözünün Harakānî’den değil de Hâce Abdullah Ensârî Herevî’den rivâyet edildiğinin söylenmesidir. Bugün bildiğimiz kadarıyla bu söz Herevî’ye değil, Harakānî’ye aittir. Hemedânî’nin Herevî’yi şahsen görüp görmediği hakkında da net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak belli ki Hemedânî’nin halkasında Herevî’yi görmüş ve sohbetine katılmış kimseler bulunmaktaydı. Öte yandan Herevî vefat ettiği sıralar Hemedânî’nin kırklı yaşlarda olduğu dikkate alınırsa iki sūfî arasında şahsî bir bağ olabileceği uzak bir ihtimal sayılmamalıdır. Ayrıca Hemedânî’nin bu sözü Herevî’ye atfi hepten de temelsiz değildir. Çünkü Herevî, Harakānî’nin bu sözünü şöhretlendiren sūfîlerin başında gelir. O, mürşid bellediği Harakānî’nin şahsında aradığı soruların cevabını bulmuş ve bundan ötürü Harakānî’yi çok yüce tutmuş bir sūfîydi (Çiftçi, 2004, s. 100-109).

Hemedânî, böyle bir risâle yazma sebebinin, “sūfî yaratılmış değildir” sözünü idraklerinin yetersizliği sebebiyle inkar edenlere ve hafifseyenlere cevap vermek olduğunu söyler. Gerçekten de Harakānî’nin sözü ilk duyulduğu anda kabul edilmesi güç bir çağrışım taşır. Çünkü kelâmî gelenek açısından bakıldığı zaman *kıdem* yalnızca Hakk’a ait olduğu ve O’nun dışındakilerin külliyyen *hâdis* yani sonradan olma niteliğini taşıdıkları tartışılmaz bir kabuldür. *Taaddüd-i*

kudemâ sorununun üstesinden gelmek adına büyük bir entelektüel emek vermiş ve bu mesele etrafında büyük hesaplaşmalar yaşamış bir gelenek için “sûfi yaratılmamıştır” sözü en hafif söyleyişle *cüretkâr* diye nitelenebilecek bir ifadedir. Dolayısıyla bu söz sadece Hemedânî zamanında tartışma konusu edilmemiştir. Nitekim Hemedânî’den yaklaşık ikiyüz yıl sonra Alâüddevle Simnânî (v. 736/1336), *Çihil Meclis* isimli eserinde kendi döneminde bir dâilcinin bu söz hakkında eleştiri getirdiğini söyler. Simnânî’nin cevabı ise şöyledir: Nasıl bir nahiv âlimine doğduğu zaman bu sıfat verilmeyip ancak kemâl yaşına gelip de ilim tahsilini tamamladığında bu isim verilirse, sûfi de sülûkün nihayetine ermeye başladığında kendinde âşikâr olan safâ sebebiyle bu sözdeki mânâyâ mazhar olur. Çünkü safâ Hakk’ın nûrudur ve yaratılmış değildir (Simnânî, 1999, s. 225-226).

Hemedânî, Harakânî’ye ait bu sözü müridlerinin talebi üzerine şerhetmesi sebebiyle, biraz da muhataplarının kabiliyetleri çerçevesinde kalacak açıklamalar yapar. Konuyu olabildiğince genişletir ve sülûk ile irtibatlandırır. Zaten tasavvufun her konusu, özellikle de hâller ve makâmın tezahürleriyle ilgili konuları, her hâlükarda sülûk ve mertebeleriyle bağlamlıdır. Muhatabın sülûk ve mertebeleri meselesine bîgâne kaldığı sürece sûfilerin sözlerinde barınan inceliklerden uzak düşeceği ilgili metinlerin ortak kabulüdür. Hemedânî de bu tasavvufî kabulün bir örneğini verecek şekilde konuya yönelir. Şerhin başında tasavvufun insanı nasıl gördüğünü ya da insanda ne bulmak istediğini hatırlatıcı vurgularla söze başlar. Buna göre Allah, insanın varlığını balçıktan yaratmasının ardından onun varlığında dine ait sırları gizledi. Bu hâldeyken onun üzerine lutfunun yağmurlarını ve ihsânının bulutlarını saldı, onu saâdet ve bedbahtlık arasında bıraktı. Kimisini ise Rahmân ismi gereğince üstün tutup kendisi için seçti, üzerine mârifetinin himayesini yaydı ve onları nice bâtinî nimetlerle nimetlendirdi. Yine de insanın hâlden hâle dönüşünü, zulmet ile nûr arasındaki renklenişini var etti. Zulmet kendisine üstün gelenler O’nun cemâlinde uzak kaldılar ki “insanın aşağıların aşağısına indirilişi”nin [*râdednâhu esfele sâfilîn*] (Tîn, 95/5) anlamı da budur. Ayrıca Asr suresinin başındaki yeminin [*ve’l-asr*] (Asr, 103/1) anlamında da insanın kemâlinin noksanlaşmasına işaret vardır. İnsan ise öyle bir kabiliyetle var edilmiştir ki bu inişini tekrar yükselişle bağlayarak, Hakk’ın birliğini talep edip bu uğurda mücâhedeye sarılarak, her türlü övülmüş ahlakî hasleti varlığında bularak, O’nun emirlerini esas bilip nehiyelerinden sakınarak, böylelikle üzerindeki beşerî kalıntılardan boşalıp Hakk’ın nurları ile dolarak kendine Rahmânî bir yol çizebilir. Bunun neticesinde insan için cehd ve gayretini asla eksiltmeyip nefisini Hakk’ın cemâlini müşâhedede eritmesi ve bu sülûk sonucunda kulun Rabb’inden büyük feyizlere ermesi mümkün olur. Hemedânî’nin, diğer sûfilerle

paralel olarak, insanda böyle bir dönüşümü mümkün görmesi, aslında insanın varlığının âlemin hakikatlerini ihtivâ etmesi ve her iki menzilin de sırlarını kapsaması sebebiyledir.

Hemedânî bu hatırlatıcı ve uyarıcı girizgahtan sonra konuyu bir başka mecraya kaydırarak “sûfi yaratılmamıştır” sözünün delâlet sahasına muhatabını yaklaştırmaya devam eder. Burada artık tecellîye maruz kalan ve Hak karşısında münfail bir mevkide duran sâlikin hâli tasvir edilmektedir: Sülûk esnasında hakikat taliblerinin üzerine ilâhî vâridlerin hücumu ve müşâhedelerin zuhuru ile kendi varlıklarına ait eserlerin ve niteliklerin ortadan kalktığı için onlar vahdetin feyziyle örtülmüş, Hakk’ın gayretine has libaslara bürünmüşler, fikirlere ait unsurlar nezdlerinde yok olmuş, böylece hayret ve mestlik makamında kalakalmışlardır. Bu yüzden onlar zâhirlerine bakılarak *cünûn* ile nitelendirilmişlerdir, ama Hemedânî’ye göre bu öyle bir *cünûn*dur ki hakikatte *fînûn*un ta kendisidir. Yalnız Hemedânî bu hâle övgüsünü yaptıktan sonra yine de sözü *temkin* makâmına getirmeyi ihmal etmez. Çünkü o *sekr* ve *telvin* yani coşkunculuk ve ani değişkenlik yerine *sahv* ve *temkini* yani dinginlik ve berkarâr oluşu öne çıkaran sûfilerdendir. Muhtemel yanlış anlaşılmalara ve dışardan bakan bir gözün yaşayabileceği kafa karışıklıklarına karşı, denge gözetmenin ve doğrudan durmanın hakikat ile şeriatın beraberliğinde tam olacağını vurgular. Bu Hemedânî için lafız ile mânâ arasındaki ilişki gibidir. Lafız doğru ise mânâ da yerli yerindedir. Hemedânî, tecrübe edilen bu hâli bir de şu benzetmeyle anlatır: Bir ateşin yanması odunların tutuşmasına bağlıdır, ateşin yanışı güçlendiği vakit bu durum daha fazla odun atmaktan kişiyi alıkoyar, odun atmadığında ise bir müddet sonra ateş sönmeye yüz tutar. Bu da gösterir ki ateşin fazla yanması sönmelerini netice verir, yansımalarının çoğalması azalmasını gerektirir. Aynen bunun gibi, sırlarda var olan ateşin yanması da sâlih amellerin ve devamlı virdlerin varlığına bağlıdır. Hakikat ateşi yükselip şiddetini arttırdığında, mazhar bulduğu kimsede vakitlere riâyet ve hâlleri murâkabe gibi hususları ortadan kaldırır. Ancak Hakk’a yakınlık yaygısı üzerinde *temkin* makamını tutmuş, abdiyyet mertebesinde sâkin olmuş, müşâhedenin yitmesinden korunmuş ve Hak yolunda mücâdehe üzere durmuş kimseler hakikatin *müşâhedesi* ile şeriatın *mücâhedesi* arasında celâl ve ikrâm tecellîlerine mazhar olmuşlardır. Hemedânî bu mânâyâ Rahmân sûresinin 78. âyetinden [*tebâreke’smu rabbike zi’l-celâli ve’l-ikrâm*] hareketle ulaşmaktadır. Hak mü’minin kalbine celâli ile tecellî ettiği zaman o kalbde heybet, izzet, havf ve huzûr; ikrâmı ile tecellî ettiği zaman muhabbet ve sürûr zuhur eder. Celâlin esrârı havfın devamını, ikrâmın esrârı ise recânın devamını gerektirir. Mü’minin kalbi bu iki varidden yana boş olmaz. Çünkü onun kalbi, Hz. Peygamber’in bir hadisinde buyurduğu üzere “Rahmân’ın parmaklarından iki parmak arasındadır” [*beyne isbeayni min esâbii’r-rahmân*] ve bir makamdan

öbürüne doğru seyr eder. Buradaki “iki parmak” ifadesi sûfiler için celâl ve cemâli ifade eder. Hemedânî burada konuyu bir başka yöne çeker. Hz. Peygamber’in, bu celâl ve ikrâm tecellîleri karşısındaki *tayrını* muhatabına anlatır, yani onun isbâtta tesbîtin ve istikâmette ikâmetini anar. Burada, pek alışılmadık bir yorumda bulunarak, Hz. Peygamber’in “Kalbimi dinin üzere sabit kıl” [*sebbit kalbî alâ dînike*] duasındaki “dinin üzere” ifadesine “tevhidin üzere” anlamını verir. Buradaki tevhid, artık sözle dile getirilen değil hâl ile tahakkuk edilendir. Beyân ile idrak edilen değil, ıyân ile görüldür. Bu dua, Hemedânî için “beni iki parmağın arasına bırakma” anlamına gelir, çünkü “iki parmak”la kastedilen tecellîler arasında kalış, taleb makâmıdır. Öyleyse Hz. Peygamber’in duâsındaki mânâ, Hemedânî’ye göre “beni vahdâniyetin üzere sâbit kıl” demek olur. Bundan öte muttalî olunacak makâm ve hâl bulunmadığı için bu duâda tevhidin hakikati vardır. İşte tâlib bu makama erdiğinde ve kendisine bu maksat âşikâr olduğunda, dâimî bir nimet ve büyük bir ihsana ermiş olur. Kalb aynasından paslar gider, gönlü bulanıklıktan arınır. Beşeriyet eserleri üzerine ahadiyet nurları yükselir. Vahdet sabahının ışıkları vahşet karanlıklarına galib gelir. Ruh levhasından enâniyet gider ve onun kalbi ilâhî sıfatların sayfaları üzerine sabit olur. Mecâzî varlığın gölgesi zâil olup tâlib isbâtta nefye meyledici bir şekilde hakikatle bâkî kalır. Nitekim Allah, “dilediğini mahveder, dilediğini sâbit kılar” (Ra’d, 13/39) [*yemhu’llâhu mâ yeşâu ve yüsbit*] âyetinde bu mertebeyi beyan buyurulmuştur.

Hemedânî, buradan sonra sözü insanın niteliklerinde yaşanacak dönüşüme getirir. Güneşte beklemiş ya da ısıtılmış suyun ârızî bir sıcaklık niteliği kazanması, üzerine soğuk su döküldüğünde bu niteliğini yitirmeye başlayıp söğuması veya tersine soğuk su üzerine sıcak su eklendiğinde bu niteliğini yitirmesi gibi, insanın mevcut sıfatlarının da tesirler sebebiyle değişmesi sözkonusudur. İnsan da böyledir. Varlığı bakımından meleklerle ait sıfatları kabul ile kendi niteliklerinin değişmesine bağlı olarak kudsîyete has melekî özelliklere erişir, beşeriyet mertebesinden melekîyete yükselir. Cisme ait ağırlıklardan kurtulmak ve mekan-zaman kayıtlarından geçmek suretiyle Rabbânî sıralara ve rûhânî nurlara muttalî olur. Hemedânî, burada melekî tasarruflara örnek olarak Kur’ân’da geçtiği şekliyle (Neml, 27/39) Belkıs’ın tahtının bir an içinde uzak mesafeden getirilmesini, aynı şekilde Hz. Ali’nin Hayber kapısını tek başına kırıp geçmesini verir. Çünkü kulun varlığı Rabbânî sıfatların kabulüne hazır olduğu zaman onda ilim, irâde ve kudret bakımından ilâhî bir kabiliyet hâsıl olur. Böylelikle zor işler ona kolaylaşır, ilimlerin gizli kalmış yönleri ona âşikâr olur. Hemedânî buna delil olarak “Öncekilerin ve sonrakilerin ilimleriyle ilimlendim” [*alimtü ulûme’l-evvelîn ve’l-âhirîn*] hadisini zikreder ki bu hadis Hemedânî’ye göre beşeriyetin kemâl bulmasına değil, ilâhî celâl ve tekliğin zuhûruna

işârettir. Bu zuhûr ilemdir ki Hz. Peygamber'in nübüvvet lisanında Hakk'ın mertebesinden "Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum" [*küntü sem'ahu'llezî yesmau bihî ve basarahu'llezî yebsuru bihî*] beyanı sudur etmiştir. Hakikatlerin zuhûru kendine has hâlleri ve fiilleri beraberinde getirir. Nasıl bahar mevsimi gelişyle bitki örtüsünü değiştirip türlü türlü çiçeklerin ortaya çıkmasını netice veriyorsa, Hakk'ın sıfatlarından bir sıfatın kuldan zuhûru hayret verici amellerin ve gibta edilesi ilimlerin doğuşunu sonuç verir. Hemedânî "onların secde eseri olan alâmetleri yüzlerindedir" (Fetih, 48/29) [*sîmâhum fi vücûhihim min eseri's-sücûd*] âyetini bu doğuşa mâtufen iktibas eder. Çünkü secde kalbî nurların kalbin tüm kısımlarına yansımalarıdır, nûruyla nurlandırır ve huzûruyla zinetlendirir, güzelliği ve letâfetinden nasiplendirir. Böylelikle kul hudûs mahallerinden kıdemın ulviyetine doğru yükselir. Himmeti beşerin süfliyetinden çıkıp ilâhî keremin ulviyetine yücelir. Ancak hudûsa ait düşük hasletlerden ve nefsi emmârenin kırlerinden kurtulmadıkça kul bu visâle yol bulmaz. Lâhûtun semalarında yol alabilmek, fakr denizlerinin dalgalarına kapılmakla ve varlıktan kurtuluş bulmakla, neticede Rabbânî vücudun himayesiyle imkan bulur.

Hemedânî'nin anlatımında insanın varlığının hakikati gölgeye benzer, onun Hakk'ın vücûduna nisbeti gölgenin güneşe nisbeti gibidir. Nasıl güneşin ışığının önünde gölgenin varlığı ortadan kalkar ve yok olmaya doğru yönelirse, safâ ile tahakkuk bulmuş sûfînin varlığının gölgesi de cemâl nurlarının sadmeleri ve celâl sırlarının dalgaları altında yok hükmündedir. Böylece sûfî için isimden başka bir şey kalmaz, cisimden başka bir şey görülmez, onun için bir hayal tasavvur edilmez, karar edeceği bir makâm yahut hâl yoktur. Artık hükmettiği ve kendisinden hikaye edilen her ibare Hakk'ın nurunun zuhurundandır, halkın varlığının tahakkukundan değildir. Halk Hak'ta fenâ bulduğundan Hak halkın makâmına kâim olur. Bu da sûfînin varlığının hakikatidir. Hemedânî burada vakit ile hakikat arasında alaka kurarak "her varlığın hakikati vaktidir" der. Onun için "sûfî ibnü'l-vaktir" denilir, anlamı "vaktin hükmüyledir ve vaktin mağlubudur" demektir. Kıymeti vaktin kıymetidir. İnsan bir bahçeyi gördüğü zaman o bahçeye "kayısı bahçesi, hurma bahçesi, üzüm bahçesi" der, "kayısı ağacı bahçesi" demez. Ağaçlar meyveleri için dikildiklerinden ağacın ismi meyvesinin ismi olur. Tıpkı bunun gibi sûfînin varlığı bahçesinin meyvesi hakikat olunca, ondan artık yaratılmışlığın isimleri kalkar, sonradan olmaklığın alametleri onun varlık aynasından zâil olur. Bu da "sûfî yaratılmamıştır" sözünün muhtevasıdır. Hemedânî, anlaşılacağı üzere her ne kadar *temkini* öne çıkaran bir sûfî ise de Harakânî'nin mazhar olduğu tecellîyi ulu tutan bir bakışla "sufi yaratılmamıştır" sözüne yaklaşır. Şerhte bunun dikkate değer bir örneğini görürüz: Cüneyd'e vefatından sonra hâli sorulduğu vakit "ibâreler

helâk oldu, işâretler fenâ buldu, bize yalnızca seher vakti kılmış olduğumuz rekatlar kaldı” demesinde Hemedânî’ye göre hayret verici bir sır ve büyük bir incelik vardır. O da şudur: Genel olarak insanların büyük bir kısmı bu sözü müşâhede ve mücâdelelerin batıllığına atfederek yorumlarlar. Onlara göre tarikat ehlinin ibâreleri ve hakikat erbabının işâretlerinin bu âlemde bir faydaları yoktur, insan için şeriat ehlinin hareketleri ve ibadetleri dışında bir fayda bulunmaz. Hemedânî içinse bu zan bâtil olup muhatabını yanıltıcıdır. Çünkü şeriat hakikatin özü ve tarikatın de lübbüdür, ona muhalif olmak şöyle dursun onunla ittifak eder; ondan ayrı düşmez, bilakis ona refakat eder. Öyleyse Cüneyd’in bu işareti fenâ hâlinin kendindeki tamlığına delâleten anlaşılmalıdır. Bu işaret onun cemâldeki istiğrâkını, Hakk’a visâl ile kulluktaki tamlığını anlatır.

Hemedânî’nin şerhinde, isminden de anlaşılacağı üzere *safâ* kavramı merkeze konulmakta, dolayısıyla “sûfi yaratılmamıştır” sözü *safânın* ilâhî bir sıfat oluşunu ve safâ mertebesini bulmuş sûfinin ilâhî bir kimlik buluşunu anlatmaktadır. *Safâ*, sûfilerin özellikle üzerinde durdukları kelimelerdendir. Hattâ etimolojik perspektif açısından kabul görmemiş görüşlerden birine göre sûfi safâ kelimesinden türer. Bir tasavvuf kavramı olarak *safâ* kalbin gayr ve mâsivâdan ayrılmasını anlatır, o kederin yani bulanıklığın ve karışıklığın zıttı olarak beşerî bir sıfat sayılmaz. Sûfi kederden safâ bulandır, yani beşeriyet mertebesinden kurtulandır. Bu mânâsıyla safâ bir mazhariyet olarak, bir ilâhî ikrâm olarak, Hücvirî’nin (v. 465/1072) ifadesiyle “zehâbı olmayan bir huzûr ve esbâbı olmayan bir vücûd”dur. Safânın tahakkuku anlamındaki sûfilik, velâyette kemâl derecede bulunanların ismi olur. Çünkü Hücvirî’nin tasnifine göre sûfi “vusûl sahibi”dir, mutasavvıf ise “usûl sahibi”dir. Cüneyd’in ifadesiyle tasavvuf “hakikatte Hakk’ın sıfatıdır, ama resm olarak yani şeklen kulun sıfatıdır”. Çünkü tasavvuf kulun sıfatının fânî olmasını gerektirir, böylelikle Hakk’ın sıfatının bekası hasıl olur. Tevhidin hakikatinde kul için bir sıfatın varlığı sahih olmaz (Hücvirî, 1996, s. 111-124). Böyle bakıldığında “sûfi yaratılmamıştır” demek tevhidle tahakkuk edişin, yani kulun Hakk’ı birleşinin değil Hakk’ın kulu birleşinin bir ifadesi haline gelmektedir. Dolayısıyla Harakânî’nin “sûfi yaratılmamıştır” demesiyle, talebesi Abdullah Ensârî’nin “Bir olanı, yine Bir olandan başkası birlememiştir [*mâ vahhade’l-vâhidu min vâhidin*]” demesi arasında fark yoktur (Herevî, 2008, s. 149).

SONUÇ

Tasavvuf tarihi Harakânî gibi pek çok ârife ev sahipliği yapmış ve geniş bir kültürel coğrafyaya yayılıp derinlik kazanmış bir yapı olarak her anlamda girift bir görünüm sunar. Onun bünyesinde genel ahlaka ait unsurları görebileceğimiz gibi ontolojik çıkmazlara da aynı anda

tanıklık edebiliriz. Bu tarihin inşa edicilerine baktığımızda folklor ve metafiziği başbaşa, felsefe ile edebiyatı içiçe, insanla hakikati yüzyüze götürürüz. Harakânî de dışardan okuyucusunun karşısına böyle bir giriftlikle çıkar. O *şathiye*leriyle şöhretlidir (Îmâmî, 2000, s. 131-157). *Şathiye*, ketm ile ifşâ arasındaki gerilimden doğan, hâlin galebesi ve vaktin iktizâsı sebebiyle zuhûr eden, hiçbir şekilde “absürd”e örnek olamayacak, bilakis hakikatle doğrudan karşılaşmış olmanın verdiği bir güvenle söylenmiş, bu yüzden de kimi sûfiler nezdinde her ne kadar bazen mesafeli durulmuşsa da hep önemsenmiş hakikatli ifadelerin genel ismidir. Bu türlü dikkat çekici sözler, hâlleri taşımaları dolayısıyla hep özel bir ilgi görmüştür. Bazen *şathiyyât*, bazen *mermûzât*, bazen *hakâik*, bazen de *esrâr* diye isimlendirilen bu türlü deyişlerden sûfiler hep istifade etmişler, onlarda hakikatin terennümlerini sezip ehli olmayana karşı savunarak ve kabiliyetlisine açıklayarak her şeyi yerli yerine koymayı amaç bilmişlerdir. “Sûfi yaratılmamıştır” sözü de bu türlü deyişlerdendir. Ehli, onda pek çok sır bulup şerh etmiş, kabiliyetlisi bu sözü bir işaret sayarak mefhumundan hakikatine intikal edebilmiştir. Hemedânî’nin yazdıkları da bunun göstergelerinden biridir. Nitekim Hakk’a ermiş olanın artık mâsivâdan soyunmuş oluşunu terennüm eden deyişler tasavvuf tarihinde hiç eksik olmamıştır. Mesela Yunus Emre’nin “Ölen hayvan imiş âşıklar ölmez” deyişinde, yahut Neşâtî’nin “Ettik o kadar ref’-i taayyün ki Neşâtî / Âyîne-i pür-tâb-ı mücellâda nihânız” beyitinde rastlanacağı üzere bu tema eski edebiyatta da sıklıkla kullanılmıştı.

Hâsılı, –himmeti hâzır olsun– Harakânî hazretleri “sûfi yaratılmamıştır” sözüyle tasavvufun varmak istediği seviyeyi dolaysız bir şekilde söyleyerek taliplisine ilk anda idrak edilmesi güç incelikleri telkin etmiş ve bereketi umulacak bir tefekküre hareket noktası oluşturmuştur. Bugün bizler için konuşursak eğer: Tasavvufla karşılaştıktan sonra kişinin artık onu gözardı etmesi kolay değildir. Tasavvuf yer yer altüst eden, yer yer yatıştıran, ama her hâlükârda insana hakikatten bir neşve kazandıran nitelikleriyle kendisine yönelenin benliğini her yönden kuşatır. Ve –himmeti hâzır olsun– Harakânî hazretleri gibi velîler bu kuşatıcılığın hem maddî hem de mânevî mimarlığını üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Çiftçi (2004), Hasan. *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî (r.a.) –Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri–*. Kars: Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yayınları.
- Erginli (2006), Zafer (editör). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları.
- Herevî (2008), Abdullah Ensârî. *Menâzilü's-Sâirîn –Tasavvufta Yüz Basamak–* (çev. Abdürrezzak Tek). Bursa: Emin Yayınları.

İmâmî (2000), Ali Eşref. “Nigâhî be Şathiyyât-ı Şeyh Ebu'l-Hasan-ı Harakânî”. *Maârif*, cilt 17, sayı: 3, s. 131-157.

Kâzımî (2012), Rızâ Şah. *Şankara, İbn Arabî ve Meister Eckhart'a Göre Aşkına Giden Yollar* (çev. Tahir Uluç). İstanbul: İnsan Yayınları.

Kedkenî (2005), M. Rızâ Şefî. *Nevişte ber Deryâ –Ez Mîrâs-ı İrfânî-yi Ebu'l-Hasan-ı Harakânî-*. Tahran: İntişârât-ı Suhen.

Konuk (2006), Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi I-XIII* (haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Misgernijâd (2001), Abdülcelîl. “*Safâvetü't-Tevhîd li-Tasfiyeti'l-Mürîd* der Beyân-ı *es-Sûfî Gayru Mahlûk*”. *Maârif*, cilt 18, sayı: 2, s. 153-168.

Râzî (1986), Necmüddîn. *Mirsâdü'l-İbâd fî Mebde' ve'l-Meâd* (thk. M. Emîn Riyâhî). Tahran: Bungâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb.

Sadrîniyâ (2009), Bâkır. *Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*. Tahran: İntişârât-ı Suhen.

Simnânî (1999), Alâüddevle. *Çihil Meclis* (haz. Abdürrefî Hakîkat). Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.

Tosun (2002), Necdet. *Bahâeddin Nakşband: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yayınları.